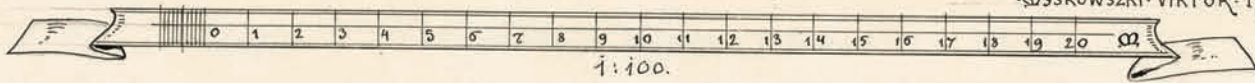

WYSKOWSKI VIKTOR KASSA 1900.

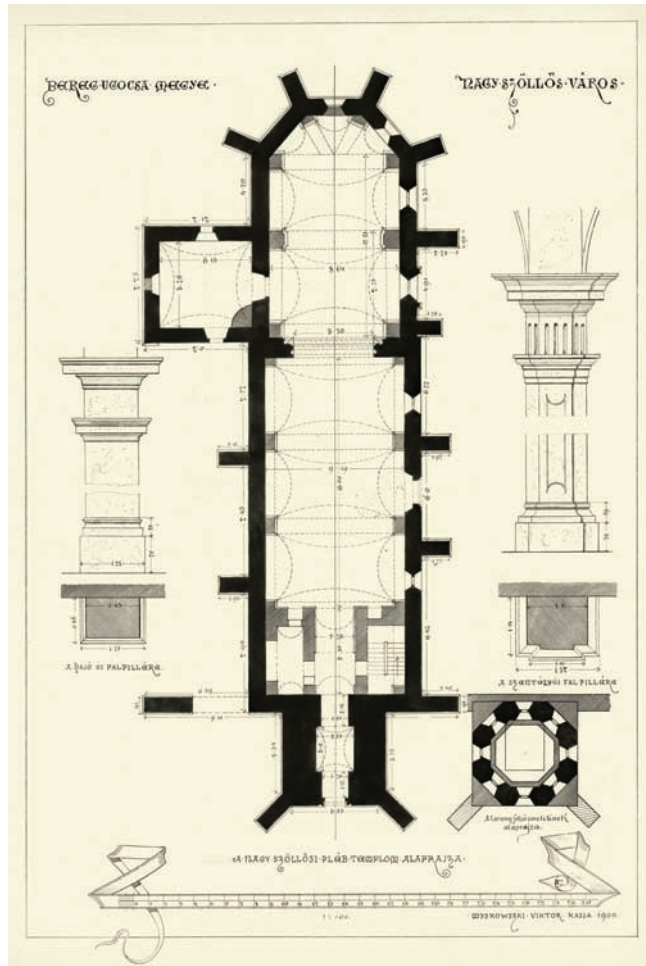
1:100.

Виноградів (Nagyszőlős), парафіяльна церква

Місто Виноградів розташоване на правому березі ріки Тиси у підніжжя вулканічного останцю – Чорної гори. Місто колись було центром самого меншого комітату Угорщини – Угочанської жупи. В 1262 році отримало значні королівські привілеї, серед яких і право на вільне обирання парафіяльного священика.¹ В 1277 році згадується про його священика, якого звали іменем Віда (*Vyda sacerdos de Zoloch*).² Положення *exempt* парафії, явно було пов'язане з її належністю королю, з папської десятини Боніфация VIII з 1295 року, а пізніше з даних, датованих 1313 роком, виявляється, що церква була підпорядкована не егерському єпископу, а безпосередньо естергомському архієпископу.³ Останні є найдавнішими згадками, які повідомляють і про те, що церква була посвячена Пресвятій Діві Марії, та її парафіяльним священиком був Петер, син Іштвана, батьком якого був Мігай, про якого згадується ще й в 1321 та 1329 роках.⁴ З цим Петером, однак, у виноградівчан набралася біди. В 1320 році естергомський єпископ наказав вікарію Березько-Марамаросько-Угочанської жупи захистити перед громадою права парафіяльного священика, бо виноградівчани хочуть Петра здвинути з посади, щоб посадити на його місце іншого – за думкою архієпископа нечестивого – священика.⁵ Вірогідно з цим було пов'язане й те, що в 1329 році в Селеші з'явився ще один парафіяльний священик, якого звали Берталаном. Він виступав від імені жителів міста, та водночас був і королівським капеланом.⁶ Потім, в 1337 році естергомський архієпископ Чанад Телегді (1330-1349) навіть декілька разів

2. Парафіяльна церква з південної сторони

3. План церкви з деталями (Віктор Мишковський, 1900 р.)

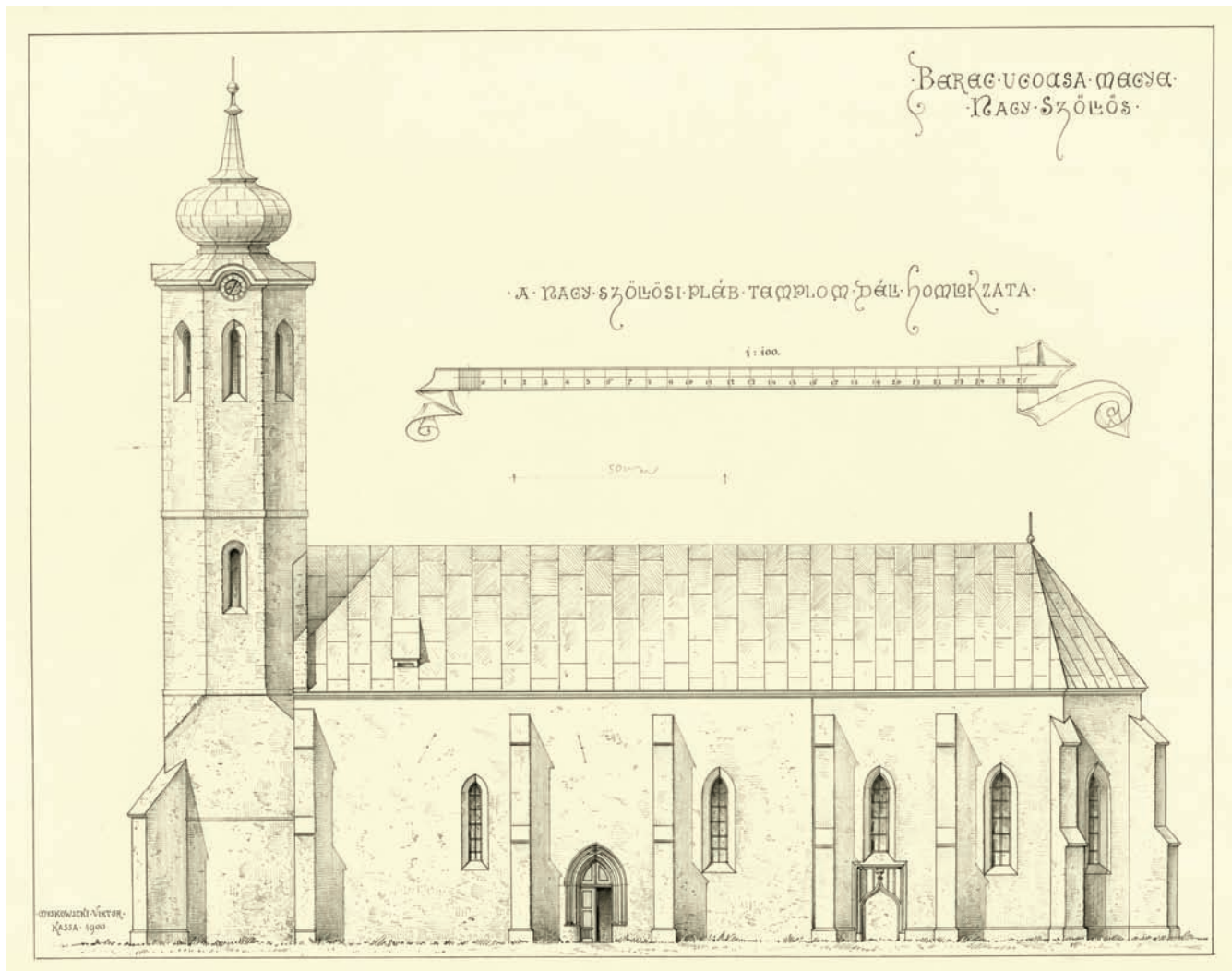
відкладав справу, порушену проти селешського парафіяльного священика ще тим самим Петером, сином Іштвана, батьком якого був Мігай.⁷ Таким чином в Селеші парафіяльним священиком ще все мав бути той самий Петер, але керівником парафії, за якого згадується, як за Петра, в 1373 році, вже певно була не та сама особа.⁸ В 1899 році місто від Жигмонда разом із патронатним правом на парафію перейшло до володіння Петра Перені, і сім'я, яка починаючи з цього, протягом цілого середньовіччя володіла населеним пунктом, навколо нього розвивала свій маєток.⁹ Церква

← 1. Західний фасад церкви (Віктор Мишковський)

ї після цього знаходилася під управлінням Естергома, в 1411 році її володар, Петер Перені, після смерті її ректора, якого звали Лерінцем, представив компетентній церковній особі нового ректора – Петера, сина Міклоша Плавніці.¹⁰ У 1419 році парафіяльного священика знову звать Петером, та згадується і ректор Парафії.¹¹ У цьому році Пал – капелан та сповідник селешського парафіяльного священика, заповів певну суму *pro fabrica basilice virginis Marie de antedicta Zewles*.¹² Колись, теж в перших десятиліттях XV століття селешський парафіяльний священик Янош доручив кошицькому художнику Гашпару написати для церкви картину, подібну до станкової картини, яка знаходиться в церкві міста Сату-Маре.¹³ Коли У 1450 році місто розподілили між членами сім'ї Перені, згадується і парафіяльна церква.¹⁴ З числа парафіяльних священиків, які служили в наступних часах, відомий ще Шебештен Маді, який був дячком відомого гуманіста, якого звали так само, та який пізніше став каноніком в місті Орадя.¹⁵ Чи потерпіла й церква від пожежі, яка спопелила Селеш в 1525 році, внаслідок чого сім'я Перені, котра

володіла містом, на вісім років була звільнена від плати окремих податків, щоб відбудувати місто, невідомо.¹⁶ У всякому випадку, як в цьому, так і в 1545 році стаття закону голосила про те, що за спеціальних обставин, поруч з іншими парафіяльними священиками, на підставі доходів і селешський зобов'язаний виставляти воїнів на захист батьківщини.¹⁷ Сім'я Перені, яка розповсюдила в місті реформатську віру, у зв'язку з «переходом» на реформатську віру в 1540 роках кинула до в'язниці Тамаша – парафіяльного священика, та взяла безпосередньо до своїх рук і саму церкву.¹⁸

Церква значного розміру, яка стояла на колишній головній площі міста, зорієнтована на схід (Мал. 1-б). Здебільша частина стін збереглася в середньовічному стані, різьблені структурні елементи теж, в більшій мірі у XVIII столітті перебудованим був лише внутрішній інтер'єр, коли як всередині нефу, так в апсиді з метою підпори нового склепіння були збудовані нові квадратні пілястри.¹⁹ Зверх деталей, які видно і тепер, про рішення колишнього інтер'єру церкви свідчить частина креслярських документів з її зображенням, які були виготовлені в зв'язку з перебудовою в XIX столітті. Їх

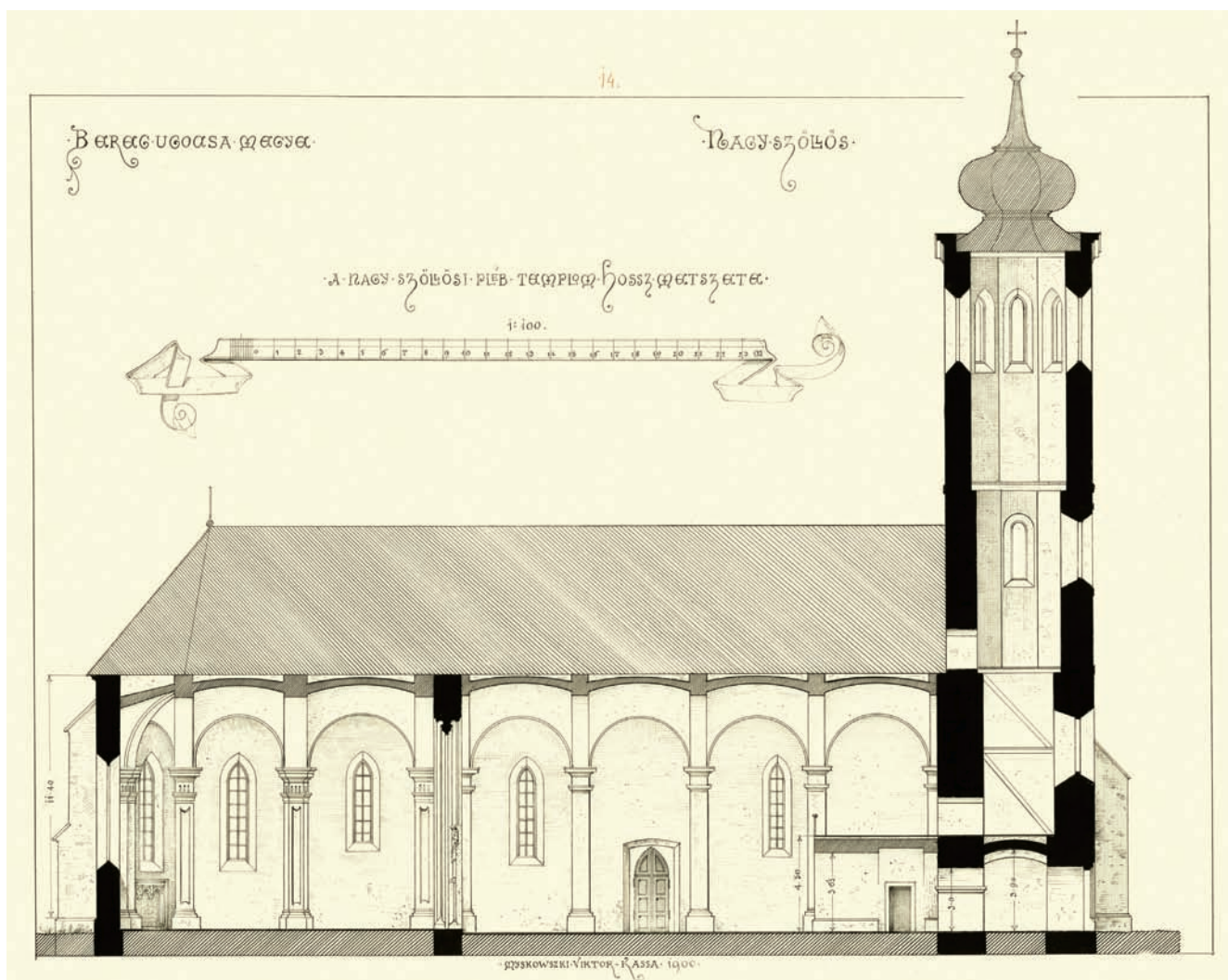

4. Південний фасад церкви (Віктор Мишковський, 1900 р.)

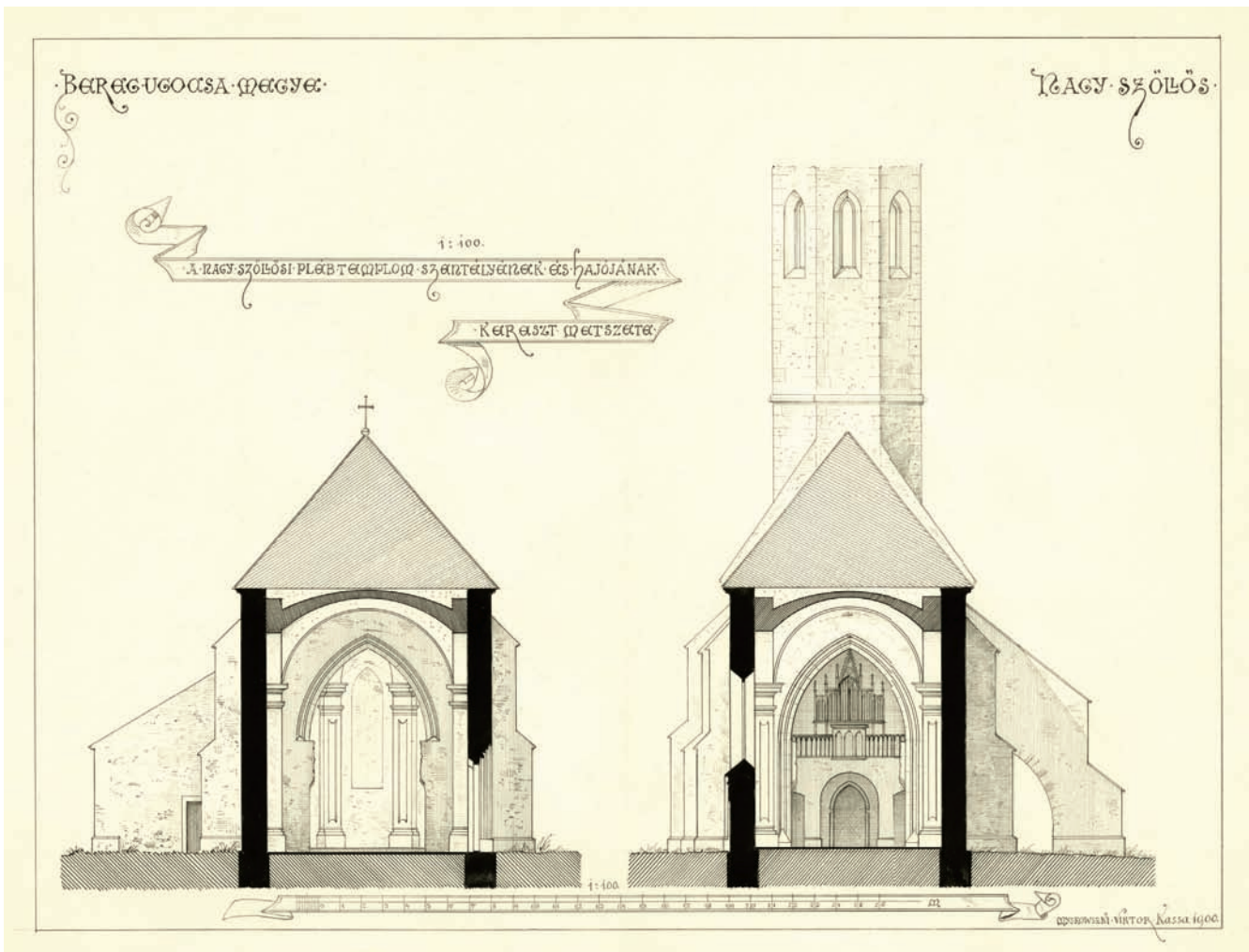
значна частина була виготовлена в три періоди: в 1864 році, коли Імре Генсльманна та Флоріша Ромера – певно саме з метою виготовити малюнки – до Сату-Маре супроводив і Ференц Шульц; в 1880 роках, при підготовці зовнішньої реконструкції за проектами Імре Штейндля, яка врешті не була реалізована; та в 1900 році, коли Національний комітет охорони пам'яток старовини і культури доручив Віктору Мишковському, який сам на це напрошувався, виготовити серію малюнків.²⁰

Тесані структурні елементи будови здебільше виготовлені з каменя коричневого кольору, за структурою подібного до туфу, який вірогідно видобувався з Чорної гори. Стіни, у всякому випадку в місцях, які в процесі останньої реставрації в 1989 році зовні не були заштукатурені, також споруджені з такого кам'яного матеріалу, та муровані не із ломаного каменя, а із квадратів.²¹ Неф у плані має поздовжню прямокутну форму, до неї зі східного боку примикає апсида, яка завершується п'ятьма гранями восьмигранника і вужча від нефу лише сантиметрів на двадцять (Мал. 2).²² До західної половини північної стіни апсиди притулена квадратна в

плані ризниця, а перед західною стіною нефу стоїть розташована за поздовжньою віссю вежа (Мал. 7). Будову оточує цементний цоколь нових часів, лише на північно-західному розі ризниці видно на невеличкому відрізку кам'яний цоколь із сильно зруйнованим профілем, який певно ї є первісно збудованим. Мишковський при обмірі в 1900 році вказав довкола ризниці попередній цоколь, який обперезує всі її стіни, так-то й східну та північну стіни, і завертає ще й на західну. Із зовнішніх стін нефу те саме видно лише на його контрфорсах. Навколо вежі на схематичному плані всюди позначений цоколь, але на решті матеріалах вже лише на контрфорсах.²³ Профіль цоколя всюди зображається як виступаючий з простим скосом. Це підтверджується і малюнком від 1880 року, на якому разом з окремими фрагментами зображений західний фасад церкви, а на одному з них і цоколь (Мал. 8).²⁴ Вінчальний карниз одноманітної форми, що обперезує цілу будову і під прямим кутом виступає з площини стіни, також походить з нових часів, про середньовічний карниз інформація відсутня.²⁵

5. Поздовжній розріз церкви (Віктор Мишковський, 1900 р.)

6. Поперечний розріз нефу та апсиди (Віктор Мишковський, 1900 р.)

Роги апсиди, середина та західний кінець південної стіни зовні нині підпираються звичайними контрфорсами з одним уступом, які в тих місцях, де це зараз не видно, пов'язані з зовнішньою стіною.²⁶ Контрфорси, повністю споруджені з прямокутного каменя (квадрів), первісно вірогідно завершувалися лещадними плитами та капельниками, про їх детальні форми, однак, до наших часів дані не дійшли.²⁷ Північна та північно-східна секція стіни апсиди віконних отворів не має, в решті секцій прорізано по одному широкому вікну з розкосним профільованим гліфом зі стрічастим завершенням. Вікна її східної, південно-східної та південної стін мають подібне розміщення та оформлення, з зовнішньої сторони гліф має розкосний профіль, який в напрямку ззовні досередини складається з більшого обрізаного скосом вижолобка, а перед жолобком облямування є ще один поясок. Масверки відсутні, як не було їх вже і в другій половині XIX століття.²⁸ Гліф західного вікна південної стіни має такий самий профіль, його форма теж подібна, лише підвіконня знаходиться набагато вище, ніж це обумовлено прорізаним під ним входом, який зараз замуrowаний (Мал. 9). Хоча із-за бляшаної обшивки підвіконня цього зараз не

видно, вікно та портал вірогідно були споруджені одночасно, більш того, були елементами єдиної цілісної конструкції, бо підвіконня продовжується в горизонтальному увінчувальному карнизі входу, який внизу був профільованим, а зверху завершувався розкосом.²⁹ Цей карниз по обом бокам portalу збігає аж до землі, облямовуючи вхід квадратним обрамленням, та скосом кромки навіть трохи виділяє з площини стіни. Профіль внутрішнього облямування portalу виділяється з цього зовнішнього, та в напрямку ззовні досередини складається з вузького скосу, половинного вижолобка, валика, ще одного вижолобка, паралельного до площі стіни пояска, четвертинного вижолобка та скосу. Внутрішня половина обрамлення отвору має півциркульне завершення, зовнішня закривається кількоподібним завершенням, з якого виростає фіал.³⁰ Внизу більша частина цоколя облямування перспективного portalу з обох боків складається з доповнень, верхня частина цокольного блоку уламані площини завершувалася профільованим карнизом, з вершини якого починалися профілі облямування.³¹ Над порталом плоский простір між зовнішнім та внутрішнім облямуванням крім фіалу по обом бокам розчленовували ще два горизонтальні пояски,

які донині збереглися вже лише на середній частині. В горішній частині вони колись вірогідно збігалися з горизонтальними валиками завершуючого карнизу, а можна уявити й те, що первісно навіть пересікали один одного. Нижня частина цього карнизу теж є доповненням, як це можна припускати і про валики, які тягнуться по краях. На західній стіні ризниці над сучасним отвором порталу видно вікно, яке теж походить з нових часів. На північному фасаді зараз отворів немає.³² На східній стіні видно отвір, подібний до вікон апсиди, з подібним профілюванням гліфу та стріластим завершенням, але менший від вікон апсиди, від колишнього масверку якого з обох боків, на висоті вище плеча ще залишилося по одному носію.³³ На цій стіні в кутку, який закривається апсидою, видно три квадрати один над одним, які не були покриті тиньком при останньому ремонті. Вони вказують на те, що ризниця споруджена також із квадратів.

З огляду на західну стіну ризниці не ясно, яким чином примикає апсида до нефу на північній стороні, коли на південному боці це добре видно. Безпосередньо після західного контрфорсу апсиди стіна нефу по прямому куту виступає так сантиметрів на двадцять, та стіна апсиди стикається зі східним кінцем цієї стіни без єдиного квадратного з'єднання.³⁴

Північну та південну стіни нефу підпирають по два контрфорси з одним уступом, розміри яких подібні до розмірів контрфорсів апсиди, які так само не містять жодних детальних форм. Вони мають неправильне розміщення, бо, з одного боку, розділяють стіну на три нерівні частини, з другого боку, контрфорси по двом сторонам розміщені не по тій самій лінії: два східні по відношенню один до одного відсунуті приблизно на товщину стіни, а два протилежні ще в значно більшій мірі.³⁵ Біля західного рогу нефу, перпендикулярно до поздовжніх стін теж стоїть по одному контрфорсу (Мал. 4, 8). Південний контрфорс, теж з одним уступом, набагато більше виступає з площі стіни, ніж решта, північна ж примикає до стіни підпорною аркою. Дрібних деталей на ньому також не видно, і, хоча на останньому матеріал не покритих тиньком квадратів відповідає матеріалу каменя, який видно в інших місцях, відповідно до наукової літератури цей контрфорс звели в XIX столітті.³⁶

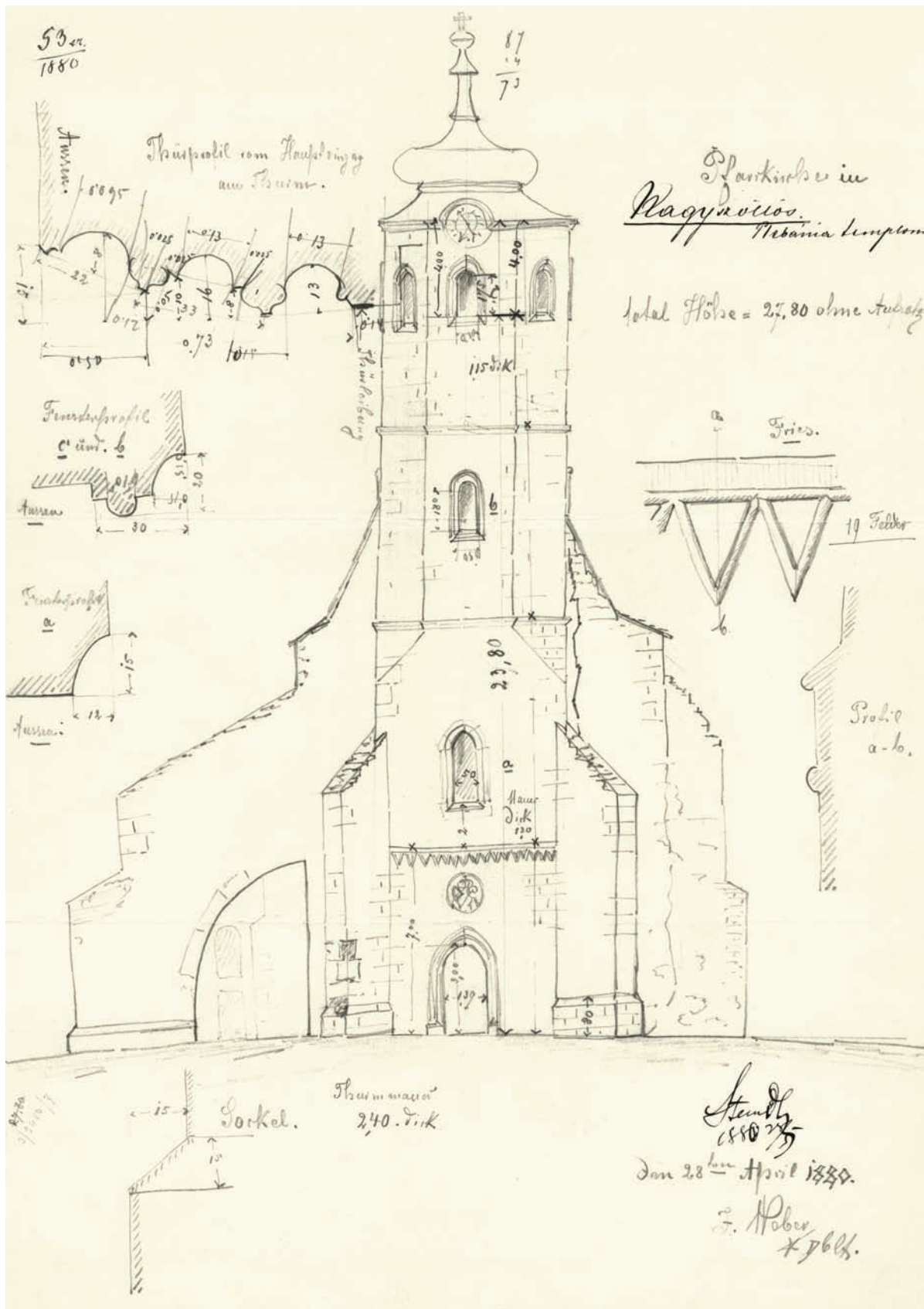
В південній стіні нефу у всіх трьох секціях є отвори (Мал. 1, 3). У двох крайніх знаходиться по одному вікно з простим гліфом розкосної форми та стріластим завершенням, які по розмірам трохи відрізняються один від одного. Масверки в них були відсутні вже і в XIX столітті. З них жодний не стоїть в осі даної секції стіни, східний посунутий в сторону контрфорсу, який знаходиться на захід від нього, а західний – в бік того, що знаходиться від нього на схід. В осі середньої стіни знаходиться портал зі стріластим завершенням, ошатно профільований гліф якого в порядку ззовні досередини складається з тонкого скосу, поливинного вижолобка, тричвертного валика, половинного вижолобка, кільцеподібного завершувального елемента, половинного вижолобка, в ньому асиметрично розміщеного половинного валика, грушоподібного елемента, з обох боків оточеного поясками, тричвертного валика з обох боків оточеного

половинним вижолобком, та скосу (Мал. 10). Виступаючі уступи профілю в завершенні пересікають один одного, над місцем, де перегинається крайній валик, в невеличкому полі видно рельєф, на якому зображаються грона винограду та листя, які символізують (і) найменування міста. Внизу облямування з обох боків має цокольний блок з двома уступами в площині, із оформленого зі скосом завершення якого з чотирьох кручених колон виростають профілі уступів.³⁷

В середній та східній секціях розчленованої контрфорсами північної стіни нефу прорізано декілька отворів. В попередньому поруч один з одним видно два, а в останньому, недалеко від контрфорсу ще одне вузьке вікно з розкосним гліфом та стріластим завершенням. Всі три вікна, подібні як за розміром, так і за розміщенням, знаходяться приблизно на однакових відстанях один від одного (Мал. 11). Хоча значну частину елементів кам'яних облямувань замінили, їх форма здається вірною. Винятком здаються підвіконня з крутим скосом, які певно є результатом пізнішого доповнення. Оскільки в мальованих

7. Дзвіниця церкви з західної сторони

8. Західний фасад церкви з малюнками деталей (Г. Вебер, 1880 р.)

матеріалах XIX століття цих вікон ще не видно, вони повинні були бути розкритими та доповненими колись пізніше, з нагоди якоїсь пізнішої реставрації. У зв'язку з ними слід ще відмітити, що матеріал каменя, з якого вони виготовлені, однозначно відрізняється від подібного до туфу матеріалу, з якого споруджена решта елементів конструкції церкви. Серед шаруватих каменів, які здаються оригінальними, розрізняються два види: червонуватого та білуватого кольору, які з'являються у гліфах в основному крайніх вікон, частково перемінно. В східній секції, на схід від наведених вище вікон, видно ще одне замуроване вікно з коробчастим завершенням, гліф якого перпендикулярний до площини стіни, всередині якого вимальовується відбиток ще одного отвору зі стрічастим завершенням.

На північному фасаді теж видно вхід, який знайшли під тиньком певно також при якій-небудь реконструкції, пізніше тої, що проводилася в XIX столітті, оскільки серед архівних документальних матеріалів про неї ніде не згадується (Мал. 12). Портал знайдено за тим з двох контрфорсів, який знаходиться в західній стороні, безпосередньо під краєм самого західного щільного вікна, тобто його розміщення не вписується ні в яку систему з вікнами, від яких відрізняє його і подібний до туфу будівельний матеріал, з якого від споруджений. Портал має півциркульне завершення, широке облямування, профіль в порядку ззовні досередини складається з наступних членувань: половинний грушоподібний елемент між двома вузькими скосами, половинний вижолобок, тоненький валик, та між двома скосами ширший піввалик, половинний вижолобок, з зовнішньої сторони половинний грушоподібний елемент, збагачений півваликом. Далі профіль замурований. Із цоколя облямування нині вже видно лише те, що уступи виростають безпосередньо з поверхні завершення цоколя, під яким певно був ще якийсь горизонтальний уступ.³⁸

Два нижні яруси вежі, яка стоїть перед західним фасадом, мають квадратну в плані форму, вище них вежа восьмикутна (Мал. 7, 13). Два західні роги до висоти першого ярусу підпираються простими перпендикулярними контрфорсами без уступів. Здається, контрфорси споруджені повністю з квадратів, які вклинюються в стіну вежі, стіни якої, однак, судячи по видимим внутрішнім поверхням, рустовані квадратами лише по кутах, решта стін вежі зведена із ланого каменя. На висоті вершини нижнього ярусу бокові стіни оперезує між'ярусний карниз, який складається із зигзагоподібних валикових членувань і виготовлений пізніше (Мал. 8, 14).³⁹ Вище вежа горизонтально членується ще двома простими між'ярусними карнизами нових часів, подібних до увінчувального карнизу церкви, та головним карнизом барокового профільювання. На нижньому ярусі отвором членується лише західна стіна, а саме входом з профільованим кам'яним облямуванням із стрічастим завершенням. Його гліф із зовнішньої площини стіни простягається досередини майже перпендикулярно до стіни, складається з наступних профілів: в напрямку ззовні досередини тонкий укїс, четвертинний вижолобок, більший половинний вижолобок, грушоподібний

елемент, малий четвертинний вижолобок, більший половинний вижолобок, вузький поясок, грушоподібний елемент, половинний вижолобок, вузький поясок та укїс (Мал. 8, 15).⁴⁰ Елементи виростають безпосередньо із завершальної поверхні цокольного блоку з укїсом. Між воротами та карнизом із зигзагоподібним узором в медальйоні (?), виготовленому із гіпсової ліпнини, видно незакінчений (?) герб барокової епохи, «коронований» єпископською шапкою.⁴¹ Віконні отвори на першому ярусі розміщені на західній стіні, на другому – на західній, південній та східній, а на верхньому ярусі всі стіни прорізани вікнами.⁴² Хоча вікна ще середньовічні – це добре видно всередині вежі – виступаючи з площини стін їх облямування, вірогідно виготовлені з тиньку, безсумнівно походять з нових віків.⁴³ Теперішня шапка вежі замість первісного барокового перекриття була споруджена певно в 1908 роках.⁴⁴

Долівка всередині церкви, рівень якої однаковий по всій церкві, в середньовіччі повинна була лежати нижче. На це ясно вказує те, що із цоколя тріумфальної арки нині над рівнем долівки видно лише його верхнє завершення, та лавиця сідлії в південній стіні апсиди знаходиться нижче рівня нинішньої долівки.

9. Південний портал апсиди

10. Південний портал нефу

Всередині нефу, який розчленовується бароковими пілястрами та купольним склепінням на приблизно однакові чотири секції, в даний час не видно більше середньовічних фрагментів від тих, які у зв'язку з зовнішніми вже були згадані. Якщо колись і були західні хори на місці нинішніх барокових, на це тепер не вказує жодна деталь. В південно-західному кутку горища збереглися рештки гвинтових сходів, які поруч з тим, що служили виходом на горище, могли служити і сходами на хори. На горищі помічаються ще залишки середньовічного склепіння, оскільки над бароковим

11. Фрагмент північного фасаду нефу

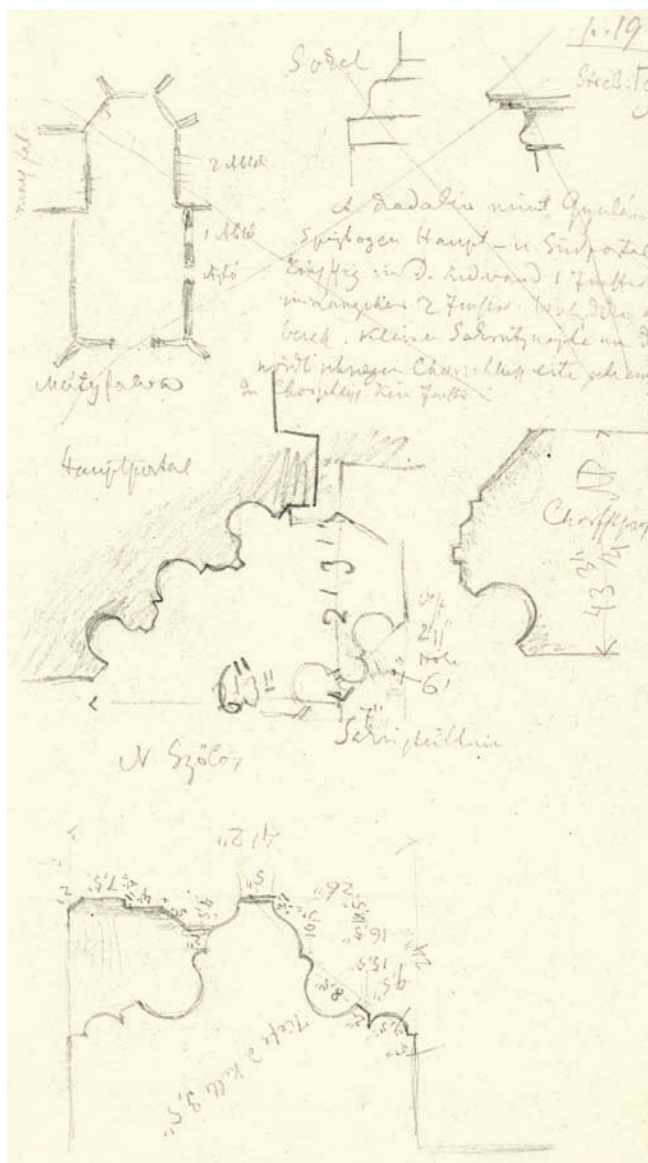
склепінням на бокових стінах видно верхню частину середньовічних стінних арок, які складаються з нервюр з одним пазом, та примикають до п'яти склепіння профілем зі скосом кромки (Мал. 16). Їх розподіл приблизно відповідає розподілу барокового склепіння, це ж означає, що неф у середньовіччі складався теж із чотирьох секцій, та якщо підпирався пілястрами, можна припускати, що вони і тепер сховані позаду барокових.

Апсида від нефу відділяється ошатно членованою триумфальною аркою зі стрічастим завершенням. Від її квадратного цоколя в сторону долівки простягається лише його верхнє конусне завершення, безпосередньо з якого виростають симетричні уступи, профілі яких складаються з наступних елементів: посередині великий грушоподібний елемент, оточений з обох боків двома тонкими валиками, з двох боків по одному половинному вижолобку,

12. Портал в північній стіні нефу

тонкому скосу, а по краях половинний грушоподібний профіль, подібний до першого, але перпендикулярний до нього (Мал. 8, 17-18).⁴⁵Тоненькі валики на висоті плеча по обом бокам розчленовуються, та одна їх гілка слідує лінії арки, а друга вертикально тягнеться далі догори, та зливається з вижолобком. В завершенні пересікання уступів не видно.

13. Профільні плани

На боці тріумфальної арки зі сторони нефу, як біля північної, так і біля південної пілястри збереглися п'ять стіни колишньої вітварної огорожі, витесаної разом з пілястрою (Мал. 18-19).⁴⁶ Приблизно на двохметровій висоті із стіни виділяється профільована арка, яка в східну сторону виступає за площу стіни карнизом, а на вершині видно фрагменти крабів. Під цим профілюванням складається з вузького скосу, половинного грушоподібного профілю, двох тоненьких поясків, якими супроводжується грушоподібний елемент, та половинного вижолобка, а в західній стороні завершується одним четвертинним вижолобком. З долу тріумфальної арки, в кутку, який оточується стіною та консолю тріумфальної арки, аж доверху здійснюються два фіали. Над аркою видно п'ять парапету. На підставі фрагментів, які збереглися, парапет колись був розчленований отвором, який завершувався тонким, певно стрілочастим завершенням, яке

оздоблювали по одному носику. На висоті приблизно плеча тріумфальна арка завершувалася карнизом, профілювання якого складалося зверху з вузького скосу, половинного вижолобка, валика та пояса, які ще видно з боку апсиди, та який також завернувши в східну сторону під прямим кутом приєднався до тріумфальної арки.⁴⁷

З огляду на декілька обставин, можна припускати, що вітварна огорожа колись складалася всього з однієї стіни, від якої дотепер залишилися мінімальні фрагменти, як це вважали в XIX столітті (Мал. 20).⁴⁸ Вже й саме походження німецького найменування (лекторіум) вказує на те, що з вершини цих конструкцій колись зачитували що-небудь, та відповідно до цього серед закордонних пам'яток і не дуже відомі вітварні огорожі, які були би такими «нескладними».⁴⁹ До того ж фрагменти, які залишилися донині, в західному боці складаються практично з безпрофільної площини стіни, а з огляду на те, що вітварна огорожа лицевою стороною оберталася в сторону вірян, тобто в західну сторону, ця сторона, що містить набагато менше уступів, і в Виноградіві не могла бути «головним фасадом». Так-то ця стіна вірогідно була задньою, східною стороною вітварної огорожі, а перед нею в східній секції нефу стояла аркадна конструкція коридорного типу, яка могла мати навіть склепіння, як це взагалі було зазвичай. Його рештки певно ще можна відшукати під долівкою, а якщо споруда простягалася по цілій ширині нефу, то за допомогою розкопок та дослідження стін її рештки вірогідно ще можна було би відшукати на бокових стінах нефу. Вдалося між іншим ідентифікувати і місце сходів, які вели на верх вітварної огорожі. В північно-західному кутку апсиди, безпосередньо біля пілястри тріумфальної арки, з-позаду барокової пілястри та дерев'яної обшивки, якою зараз покрита стіна, виглядає верхнє пряме завершення дверного облямуння, профільоване скосом та поясом. Отвір на протилежній стороні стіни веде до сходової вежі, яка здійснюється з південно-західного кута сакристії. Залишки цієї вежі – вже без сходинок – на горіщі сакристії ведуть аж до склепіння апсиди, проникаючи на горіще через прості середньовічні двері з кам'яним облямунням.⁵⁰

14. Фрагмент дуги стіни в горіщі нефу

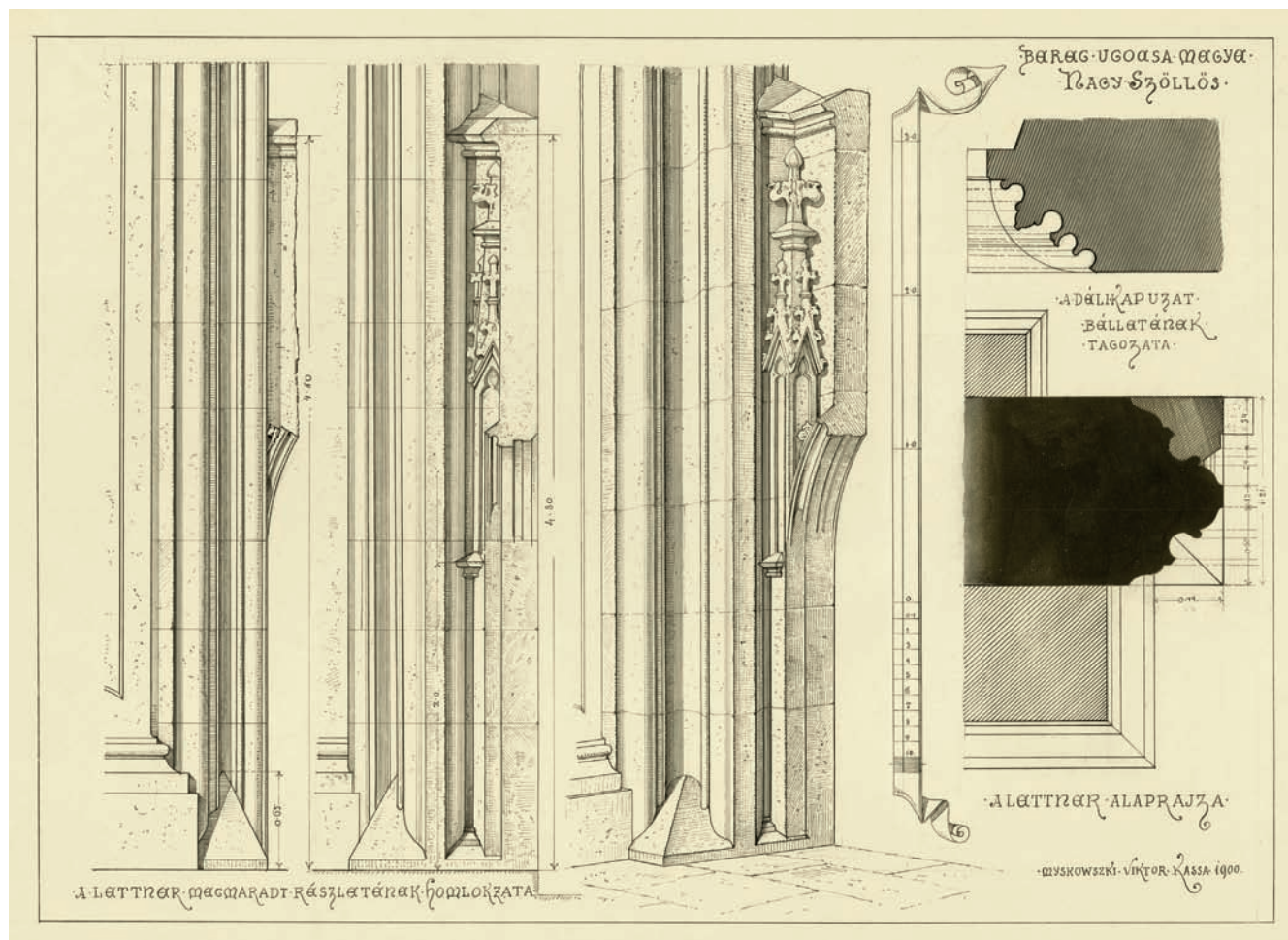
Малоймовірно, щоб з метою улаштування виходу на горище вхід до цієї сходової вежі замість сакристії відкривався із апсиди. Із головної зали церкви священики підіймалися вірогідно на вівтарну огорожу, щоб читати проповіді.⁵¹

Барокові пілястри апсиди всередині розміщені відповідно до зовнішніх контрфорсів, це ж вказує на те, що за ними ймовірно ще скриваються залишки опорної системи середньовічного склепіння, та що середньовічне склепіння складалося з двох секцій.⁵² В південно-східну стіну апсиди заглиблена тридільна

седілія, скіс кам'яного облямування якої виступає з площини стіни, як і облямування південних дверей апсиди (Мал. 21). Профіль облямування складається з тонкого скосу, тричвертного валика між двома половинними вижолбками, пояска, розміщеного паралельно до стіни, та четвертинного вижолбка. Профіль виростає з верхньої окантованої поверхні цокольного блоку, прикритого долівкою, валик та поясок у верхньому прямокутному кутку пересікають один одного. Всередині седілія завершується трьома півциркульними арками, кожна з яких

15. Детальні плани західного та південного фасаду церкви (Ференц Шульц, 1864 р.)

16. Обміри про залишені частини лекторіуму (Віктор Мишковський, 1900 р.)

оздоблена двома крабами, на місці опорних консолей зараз знаходиться сучасне доповнення.⁵³

Напроти сідлії, в східному кінці північно-східної секції стіни знаходиться пастофорій (Мал. 22-23). Його облямування внизу складається із горизонтального карнизу, на який по обох боках спирається по одному фіалу, ще одного горизонтального карнизу, яким завершується отвір, та над ним – над верхньою частиною фіалів – із вимперги з карнизом, оздобленим знизу крабами, зверху носиками, який завершується також фіалом. Всі три карнизи мають подібний профіль: після тонького скосу половинний вижолобок, піввалик, поясок та четвортинний вижолобок.⁵⁴

На схід від дверей, які знаходяться в західному кутку північної стіни апсиди, в XIX столітті ще видно було двері до сакристії з кам'яним облямуванням.⁵⁵ На підставі малюнків слід уявляти собі облямування з прямим завершенням та сандриком, симетричний профіль якого складався з піввалика посередині, який по обох боках оточували обрізані скосом половинні вижолобки, які у верхніх кутках пересікали один одного (Мал. 15, 17).⁵⁶ Сакристія перекрита парусним склепінням, яке – як це згадувалося вже при описі зовнішньої сторони – обрізає вершину східного вікна зі

стрілчастим завершенням. В південно-західному кутку з'являється дугоподібна стіна згадуваної сходової вежі.

На середньовічних конструкціях церкви в деяких місцях ще спостерігаються сліди фарби, які можуть походити з часів спорудження.⁵⁷

Теперішня парафіяльна церква міста Виноградова була споруджена точно не за один період. Хоч без археологічних розкопок та дослідження стін точно визначити об'єм та час будівельних періодів неможливо, на підставі певних рішень та явищ деякі періоди можуть бути окресленими. Самими ранніми відомими елементами церкви є ті три невеликі вікна з розкосними гліфами, які були знайдені в північній стіні нефу. На це вказує як їх форма та розташування, так і матеріал каменя, який відрізняється від матеріалу інших конструкцій. Їх розміри та пропорції можуть походити ще з часів епохи династії Арпадів, приймаючи до уваги, однак, пам'ятки місцевості, з огляду на стріласте завершення датуватися не можуть часом раніше другої половини XIII століття. Хоча привілеї, якими користувався населений пункт у 1262 році, а серед них і право на вільний вибір парафіяльного священика, служать інформацією, яка дає підстави припускати, що оздоблена

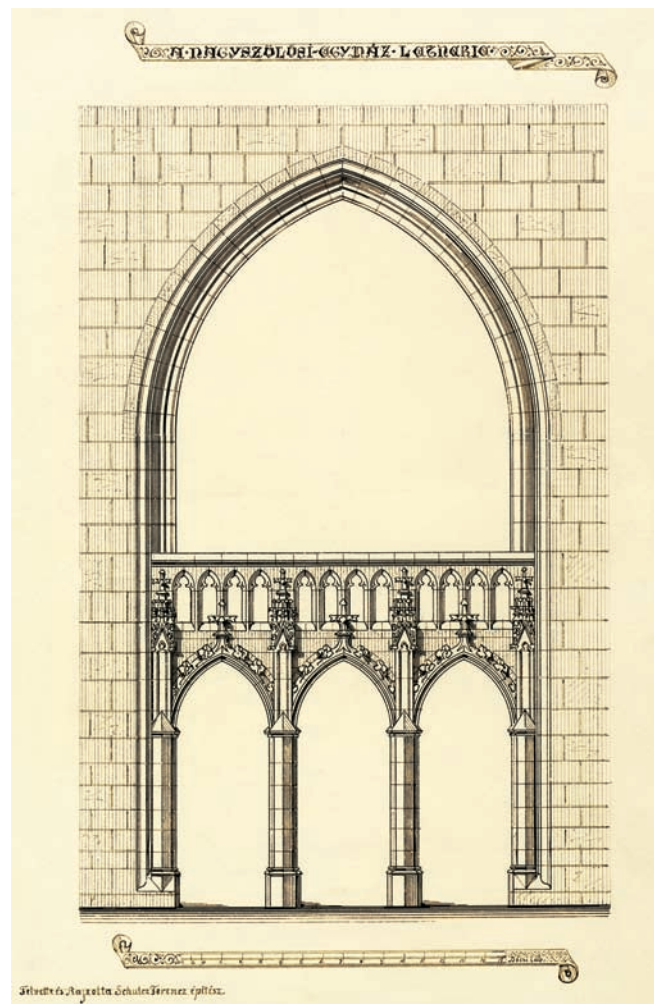
17. П'ята лекторіуму на південній опорі тріумфальної арки

ними будова може датуватися часом, який безпосередньо цьому слідував, однак із-за того, що форми епохи династії Арпадів ще жили дуже довго, не слід виключати, що вони були споруджені лише в першій третині, половині XIV сторіччя.⁵⁸ Їх розміщення може вказувати і на те, що неф, до якого вони первісно відносилися, мав бути меншим від теперішнього. Незвичним є і їх розміщення в даній будові, оскільки північні стіни церков зазвичай не прорізали вікнами. Це висуває припущення про те, що первісно вони знаходилися в південній стіні, де таке число та розміщення вікон було характерно для епохи, а стіна будови, до якої вони відносилися, була використана при спорудженні північної стіни теперішнього нефу, це ж означало би, що більша частина первісної будови могла розміщатися на північ від теперішньої.⁵⁹

Хоча стосовно припущення, яке наводиться нижче, маємо відносно мало інформації, повністю не слід відкидати й припущення того, що зигзагоподібним оздобленням карнизу, що завершує нижній ярус вежі, яким стіна церкви була оздоблена вірогідно при бароковій перебудові в XVIII столітті, як і герб над західним порталом, мали намір відтворити історичну форму зубчастих карнизів, які були настільки характерними для

романського стилю.⁶⁰ В такому випадку, звичайно, постає питання, що де могли бачити в нових часах подібне оздоблення романського стилю на будові, яка пізніше в часи середньовіччя в значній мірі була перебудована.

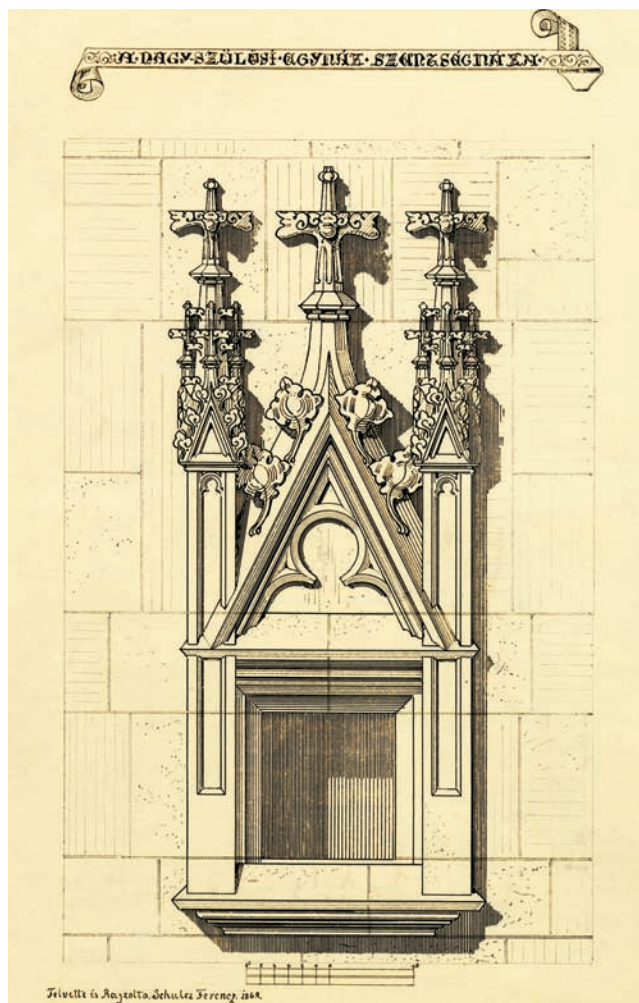
Наступна фаза спорудження церкви виразніше за все представлена апсидою. На підставі плану та структури ця частина будови здається абсолютно цілісною. Південний портал, тріумфальна арка, седілія, пастофорії та двері ризниці на перший погляд представляють єдиний стиль, це підтверджується і формами деталей. Характерним для цього стилю є користування «важкими» формами. Це може пояснюватися частково матеріалом, тобто каменем, характер якого проявляється в послідовному застосуванні півциркульних завершень вікон та перехреснуванні членувань, яке вживається ще досить стримано, але вже з'являється майже в кожній конструкції. Звертає на себе увагу і застосування майже однакового профілювання різних різьблених елементів. До даної групи слід віднести і північний портал нефу з півциркульним завершенням та певно і західний, кремезні грушоподібні членування та гліф, більша частина якого перпендикулярна до площини стіни, звичайно, нагадують і більш ранні періоди.⁶¹ Хоча

18. Реконструкція лекторіуму (Ференц Шульц)

19. Седілія в південно-східній частині стіни апсиди

20. Обмір пастофорію (Ференц Шульц)

наведені вище рішення спостерігаються і в більш широкому інтервалі часу, найбільшого розповсюдження вони набули в епоху Жигмонда, та й тут в більшій мірі в другій її половині його правління, тобто, приблизно в першій третині, половині XV століття. Саме це був період, коли в епоху «стрілчастого стилю» знову віддають перевагу півциркульній формі (напр. Пасто (Pásztó), парафіяльна церква, седілія; Спішська Нова Вес (Spišská Nová Ves), парафіяльна церква, тимпан південного входу; Бардейов (Bardejov), парафіяльна церква, південний вхід; Шаморін (Šamorín), реформатська церква, ніша з вімпергою; Любореч (Luboreč), парафіяльна церква, седілія, Брашов (Braşov), парафіяльна церква, північно-східний та північно-західний портали);⁶² до країв фіалів, якими облямовуються, врізаються карнизи вімпергів (напр. Будасентлерінц (Budaszentlőrinc), павлікіанський монастир, тесаний камінь з балкону; Спішська Нова Вес, парафіяльна церква, південний портал; Матраверебей (Mátvarebely), парафіяльна церква, седілія);⁶³ в другорядній ролі вже систематично зустрічаються пересікання членувань (їх саме консеквентне, вже не другорядне застосування починається з

кінця епохи, див. маса елементів братиславського замку);⁶⁴ та на цей період вказує і вертикальне членування площі стіни над облямуванням вікон та порталів. (Братислава, замок, вежа південно-східної брами; Брашов, парафіяльна церква, західний портал; Костолна Га́ла (Kostolná Gala), пастофорій).⁶⁵

У зв'язку зі звгнутою формою вікон вже Генсльман вказував на зв'язок між виноградівською та кошицькою церквами. Це припущення, підтримане опублікованим пізніше джерелом, яке стосувалося кошицького художника Гашпара (див. нижче), загалом усталилося в науковій літературі.⁶⁶ Що стосується стилю апсиди, то за формою сама більша подібність виявлена до седілії церкви ордену Францисканців у Кошице. Виноградівська може розцінюватися як наступний дериват інспірованої набагато простішою від неї седілією апсиди церкви Святої Єлизавети.⁶⁷ Апсида, зорієнтована по стилю більш за все в західну, північно-західну сторону, в інших відносинах проявляється і в наведених вище прикладах.

Датування виноградівської апсиди XV століттям може відповідати навіть двом писемним джерелам. В 1419 році

селешський капелан Пал за заповітом залишив певну суму *pro fabrica basilice* (див вище). Хоча на підставі одного цього виразу неможливо вирішити, чи велась мова про конкретні будівельні роботи, або гроші відказував капелан на будь-який ремонт, чи утримання, базування на цій інформації не слід виключати.⁶⁸ В якомусь із перших десятиліть цього століття парафіяльний священник Янош доручив намалювати для церкви панно (Див. вище). Ця інформація теж може тлумачитися по-різному. Але тут також можуть ставитися питання, що замовлялося панно з нагоди ремонту чи реконструкції будови, та оскільки замовником є не громадянин, або якесь товариство, а сам парафіяльний священник, це могло стосуватися і головного вітаря.

Важче відповісти на питання, який взаємозв'язок між апсидою та іншими секціями будови, які можуть з нею пов'язуватися, та решти частин будови, тобто, які із стін були споруджені одночасно зі спорудженням апсиди? На базі визначених порталів нефу та вежі було би нескладно припускати, що крім північної секції стіни з вікном бійничного типу, в якому, судячи по розміщенню, північний портал був врізаний пізніше, неф разом з окрешними стінами та вежею були споруджені в той самий час.⁶⁹ Зовсім нерівномірне розміщення контрфорсів поздовжніх стін нефу, яке

не відповідає навіть розміщенню склепіння, як і те, що західний кінець південної стіни апсиди до південно-східного рогу нефу явно добудований пізніше, в той же час вказує на те, що хронологія від цього набагато складніша.⁷⁰ Можливо, що без проведення сучасних обмірів, дослідження стін та археологічних розкопок щодо встановлення її варіантів всі висновки залишилися би на рівні припущень.

Протягом інших епох середньовіччя на будові церкви по зрівнянню з попередніми здійснювалися вже лише незначні зміни. Єдина конструкція, споруджена точно пізніше – це південний портал нефу, який, судячи по уступам завершення, які ошатно пересікаються один з одним, та крученим цокольним барабаном, мав бути спорудженим в четвертому-п'ятому десятиліттях 1500 років. Кожна з секцій стіни, які знаходяться від нього вправо і вліво, членується одним вікном зі стріластим завершенням, які розміщені не по осі секції стіни. Їх розміщення пропорційне більше всього до розміщення порталу. Вони можуть походити теж із цього періоду, але це вирішити на підставі оголених та простих форм неможливо.

Історична база самого значного періоду спорудження церкви, який припадає приблизно на першу третину XV століття,

21. Седілія в південно-східній частині стіни апсиди

22. Кошице, францисканський храм. Седілія в апсиді

здається досить вірогідною і без конкретних джерел. В 1399 році король Жигмонд за послуги, надані королю, поселення подарував Петеру Перені – угочанському ішпану (1397-1401, 1407-1419), пізніше наміснику короля з судових справ (1415-1423). Новий володар, який пізніше отримав і права патрона, планував надати Селешу важливу роль, зробивши з поселення центр латифундії. Будівництво так-то повинно розглядатися саме в цих взаємозв'язках, церква як за розмірами, так і за якістю мала символізувати статус населеного пункту. З великою вірогідністю

можемо стверджувати, що початок перебудови, але у всякому випадку думка про її реконструкцію пов'язана з іменем Петера Перені, який став володарем цих країв. Невідомо, однак, чи дожив намісник короля, який помер в 1423 році, до освячення його нової церкви.⁷¹ Виноградівська церква і дотепер перш за все може вважатися одним із забутих свідків репрезентації сім'ї Перені, тобто сім'ї, яка вершини своєї кар'єри досягла в період будівництва церкви, тобто в другій половині правління короля Жигмонда.

Примітки:

- ¹ Див. статтю Петера Немета в даному томі.
- ² FEJÉR, V/2: 417
- ³ 1295: FEJÉR, VI/1., 350-353; 1313: Естергомський архієпископ Тамаш визнав та затвердив на посаді виборного парафіяльного священика міста Селеш та Угочанської жупи, див.: АОКЛ. III: 262, № 583. *Exempta parochia* часто була пов'язана з тим, що церква знаходилася на території приватного королівського маєтку, див. FÜGEDİ, 1961, 74-77. Може ставитися питання і про те, що в документі від 1284 року, в якому перераховуються належні королю церкви, які знаходяться на території Егерського єпископства, але підпорядковані безпосередньо Естергомському архієпископству, чи не Селеш мається на увазі, коли після Берегаси та Лампертаси згадується в формі *Azuuisagzeleusi* (Ассоньшагселеш). GYÖRFFY, 1963, 532-533. В цьому випадку перша частина найменування може вказувати на титул її церкви, див. нижче (на цю можливість увагу звернув Пал Левей).
- ⁴ 1321: STR. III.: 1.: No 1.; 1329: AO II.: 437-438.: No 384- Як один з онуків Жолта Надьшемьені.
- ⁵ STR. II.: 777.: No 889.; KÁLLAY LEV. I.: 35. No 113.; AO I.: 646.: No 590.
- ⁶ MOL, DL 70614, а також: KOMÁROMY 411.
- ⁷ AO III.: 322.: No 320.; KÁLLAY LEV. I.: 118.: No 507., 510.
- ⁸ 1335: AO III: 140-141: № 100; В цьому році Селеш згадується вже і в реєстрі папської десятини: MON. VAt. I/1: 356; 1373: MINÁLYI, 1900, 69-70: № 38
- ⁹ Див. ще Петер Немет: Історія населеного пункту, даний том.
- ¹⁰ ZsO III.: 125-126.: No 255.
- ¹¹ ZsO VII: № 1214, 1215.
- ¹² ZsO VII: 248-249: № 949.
- ¹³ FEJÉRPATAKY, 1980, 161-164
- ¹⁴ MOL, DL 70896
- ¹⁵ Відносно відокремлення двох Шебештенів, які в літературі часто появляються як одна особа, див.: KOMÁROMY 65-66.; генеалогічне дерево сім'ї Маді, яка вимерла по чоловічій лінії близько 1500 року, див.: С. Тóтн 2008. 196.; відносно каноніків див.: KRISTÓF 2007, 61-63.; MAMÜL VII.: 245-246. (Lakatos Bálint)
- ¹⁶ KOMÁROMY, 438
- ¹⁷ CJH 1000/1526. 832-833.: 1525/14. tc.; CJH 1526-1608. 134-135.: 1545/25. tc.
- ¹⁸ KOMÁROMY, 443
- ¹⁹ MYSKOVSKY, 1901, 390
- ²⁰ Про поїздки Генсльмана коротко див.: RAPP, 2011, 119; Проекти Штейндля: Центр ім. Форстера, Науковий архів, документи Національного комітету охорони пам'яток старовини і культури, 1879/50, 69, 1881/11, 14, 53, 84, 1881/6, 9, 13, 29; Малюнок Мишковського, там же, 1900/157, 159; 1901/105. Щодо висновків, то особливо до зроблених Мишковським слід відноситися із застереженнями, оскільки навіть деталі, які існують і дотепер, ним в багатьох випадках зображені погано, чи неточно.
- ²¹ Вільні від тиньку фрагменти стін видно в основному на південному боці церкви, в першу чергу на апсиді та її контрфорсах, але в деяких місцях і на стіні нефу. Де-не-де з'являється і кам'яний матеріал оранжевого кольору з густими жилками, який вірогідно походить з околиць міста Сейнь.
- ²² Довжина нефу разом з хорами становить приблизно 22,5 м, ширина трохи перевищує 9 м, довжина апсиди майже 15 м, а ширина 8,6 м. Розміри див. на схематичному плані Віктора Мишковського від 1900 року: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5986
- ²³ Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5980, 5986, 5988, 5990
- ²⁴ Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 6000 (Мал. Й. Вебера – про оцінку не вияснилося, з чого зняте профільне зображення).
- ²⁵ На листі Ференца Шульца від 1864 року, який зображає фасади, форму карнизу не можна розібрати (Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 13194); На серії малюнків, виготовлених в 1880 році, дах сидить на вінці стіни (там же, К 5999, 6000; у Мишковського тут з'являється профіль, більш складний, ніж той, що існує нині, може профіль з двома пазами (див. напр. там же, К 5988, 5989).
- ²⁶ На схематичному плані Мишковського контрфорс, який знаходиться на схід від південного входу, дивним способом на один метр довший від інших. Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5986
- ²⁷ Штейндль в 1880 році ще згадує поганий стан капельників та лещадних плит контрфорсів, та пропонує захистити їх. Центр ім. Форстера, Науковий архів, документи Національного комітету з охорони пам'яток старовини і культури, 1880/53
- ²⁸ Вже і при обстеженні в XIX столітті ні в апсиді, ні в нефу у жодному вікні не видно масверку.
- ²⁹ Зр.: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5988
- ³⁰ Верхівка кількоподібного завершення більшою частиною є доповненням. Це ясно демонструється тим, що майже не примикає до фіалу.
- ³¹ Верхня половина увінчувального карнизу цокольного блоку не тягнеться по всій ширині облямування, помічається лише в його середній частині.
- ³² Мишковський на західній стіні зображає двері з простим облямуванням, а на північній – замуруваний дверний отвір. Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5986, 5990
- ³³ На архівній фотографії на цьому місці ще видно невелике барокове вікно з кам'яним облямуванням, навколо якого ще проглядаються і контури готичного отвору: Центр ім. Форстера, Фотоархів, Інв. № 25320. Відповідно до цього, даний віконний отвір був замуруваний пізніше.
- ³⁴ Виступ на розі стіни на висоті приблизно двох третин висоти стіни зникає, і починаючи звідси, стіни нефу та апсиди знаходяться в одній площині, що явно було зроблено пізніше.
- ³⁵ Розміри див. на трьох схематичних планах, на яких вони дещо розходяться: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5986, 5997, 13154. На східному контрфорсі південної сторони із-за відсутності тиньку на досить великій поверхні з обох боків добре видно, що він збудований з зовнішньою стіною.
- ³⁶ MYSKOVSKY, 1901, 392; DESCHMANN, 1990, 140. Контрфорс вже зображений і на акварелі, виготовленій в 1860 році про західний фасад церкви (Угорський національний музей, Галерея історичних картин, Інв. № 57.179 – Див. ще там саме зображення і південної сторони, 57.178 – на ці малюнки увагу звернула Едіт Сентеші). Шульц і на південно-західному розі зображає подібну підпорну арку, яка, однак, є певно лише продуктом його реконструктивної фантазії, оскільки на всіх інших малюнках з'являється стан, подібний до теперішнього. Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 13194; МТАК, Архів рукописів, RAL, K 1219856 – Зр. ще: HENSZLMANN, 1864, 154
- ³⁷ Облямування порталу, оздоблене цокольними барабанами відповідно до однієї з архівних фотографій, в певному періоді була замурована. Центр ім. Форстера, Фотоархів, Інв. № 65806. Вірогідно в результаті саме цього на західному боці нинішня форма більшої частини барабанів забезпечується доповненнями. На східному боці становище подібне, але тут збережена така кількість первісних фрагментів, на підставі яких за винятком завершень, вони можуть вважатися оригінальними. Обмір профілю порталу, частково з певними неточностями див.: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5992, 13164, 13194
- ³⁸ Виготовлене з іншого матеріалу облицювання з горизонтальними розчленуваннями, яке з'являється перед східним цоколем, точно відноситься не до первісних елементів.
- ³⁹ Див.: Звіт Лоранда Кішша від 15 жовтня 2012 року, виданий в місті Тіргу Муреш про зондажне дослідження стін церкви. Дослідження стану церкви разом з профілем: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 6000. На одному з архівних фотографій на південній стіні вежі це оздоблення на південній стіні ще не видно, лише на західній. Центр ім. Форстера, Фоторахів, Інв. № 25417
- ⁴⁰ Дещо неточні дослідження: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 6000, 13154
- ⁴¹ На витесаній нижній частині видно лева з короною, який встав на диби та обернений у праву сторону і в передніх лапах тримає прапор, а перед ним ніби з'являється голова херувима.
- ⁴² На другому ярусі отвори мають півциркульне завершення, решта зі стрічастим завершенням.
- ⁴³ На одному з малюнків, виготовлених в 1880 роках, видно й дослідження профілювання гліфів, яке частково відрізняється від нинішнього, але характерне теж не для середньовіччя. Центр ім. Форстера, Інв. № К 6000
- ⁴⁴ Центр ім. Форстера, науковий архів, документи Національного комітету охорони пам'яток старовини і культури, 1907/43, 1908/789, 865; Варіанти проєктів даху вежі: Центр ім. Форстера Архів проєктів, Інв. № К 5998, 6003-6005, 6009, 6010

- ⁴⁵ Розміри (профілю) триумфальної арки: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5992, 5999, 13154, 13195
- ⁴⁶ На південному і північному боках сформовано практично однаково, та оскільки біля південної консолі залишився трохи більший фрагмент стіни, описується саме цей фрагмент.
- ⁴⁷ Оцінка фрагментів вівтарної огорожі, які ще залишилися: Центр ім. Форстера, проєкт проєктів, Інв. № К 5992, 5999, 13195; реконструктивним малюнок секції арки від Шульца: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 13483; повна реконструкція з трьома отворами також від нього: МТАК, Архів рукописів, RAL, К 1219/56 (тут знаходиться і один малюнок фіалу, який визволили із стіни апсиди, та міг також відноситися до вівтарної огорожі).
- ⁴⁸ МТАК Архів рукописів, RAL, К 1219/56; HENSZLMANN, 1864, 133, 155; MYSKOVSKZY, 1901, 391
- ⁴⁹ SCHMELZER: 2004
- ⁵⁰ План-схему вежі див. на малюнку Мишковського, яка наводиться як добудована пізніше: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5986; стосовно гвинтових сходів див. ще від Імре Штейндля: Центр ім. Форстера, Науковий архів, документи Національного комітету охорони пам'яток старовини і культури, 1880/53
- ⁵¹ Про системи сполучення вівтарних огорож на вітчизняних прикладах див.: ПАЛЬМЕР, 1998, в основному: 15-18
- ⁵² На горіщі апсиди не видно жодних залишків середньовічного склепіння, певно вона була нижче від барокового склепіння. Це означає і те, що в середньовіччі неф – мінімум в періоді, коли мав склепіння – був вищим від апсиди.
- ⁵³ Дослідження: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 13163
- ⁵⁴ Дослідження Шульцом: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 13195, 13196; МТАК, Архів рукописів, RAL, К 1219/56
- ⁵⁵ В даний час до ризниці ведуть сучасні двері з дерев'яною коробкою. Малюнки з XIX століття: Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 13154, 13195
- ⁵⁶ HENSZLMANN, 1864, 1558, згадує про двері до ризниці зі стрічастим завершенням, але не ясно, з якого боку був улаштований цей вхід, з апсиди, чи ззовні.
- ⁵⁷ Їх описання див. в доповіді Лоранда Кішша від 15 жовтня 2012 року, виданої в місті Тиргу Муреш про документування дослідження стін церкви шляхом зондажу.
- ⁵⁸ Стосовно вікон з розкосним гліфом та застосуванням в цих краях в пізніших епохах форм епохи Арпадів див.: SZAKÁCS, 2011, в першу чергу: 20-24
- ⁵⁹ Важливо відмітити, що у Вишкові, яке знаходиться неподалеку звідси, північну стіну нефу також членують три подібні вікна, які походять теж приблизно з цього періоду. Оскільки неф церкви здається архітектурно цілісним, до наведеного вище припущення у всякому випадку слід ставитися застережливо.
- ⁶⁰ Католикам церква була повернена реформатами в 1690 році, і значніша реконструкція, яка охоплювала і реконструкцію внутрішнього інтер'єру, могла проводитися після цього. ДЕШМАН, 1990, 143
- ⁶¹ Форми останнього в принципі не чужі від періоду, який представлений північними вікнами, але матеріал каменя, подібний до туфу, відповідає матеріалу решти конструкцій.
- ⁶² в Шаморині, Люборчах та Пасто: ММ 1987, I: 250, 529, 531. (Ерне Мароші), II, мал. 951, 984, 1002; Стосовно Спішської Нової Весі та Бардейова: *Готика*, 2003, 642-643. (Бібіана Памфіова), мал. 1, 3, 26 та 646-648. (Норма Урбанова), мал. 173; стосовно Брашова: ММ 1987, I: 555 (Геза Антал Енци), II: мал. 1103, 1104; про стан церкви в середньовіччі та його історію архітектури: ZIEGLER, 2012, в основному: 35-79.
- ⁶³ У зв'язку з обтесаним каменем із Будасентлерінці наступні приклади щодо рішення: RAPP, 2000, 155-156, нотатки 38, мал. 1-2.
- ⁶⁴ Наступні приклади щодо рішення: RAPP, 153-155; стосовно Братислави: RAPP, 2005, мал. 87-88 та 320-323, 326. Про рішення при імпості селешської триумфальної арки, розбігу членувань раніше здавалося, такі рішення в національних пам'ятках з'явилися лише в 1480 роках (див. там саме). Триумфальну арку, однак, не можна відділити від матеріалу апсиди, це ж означає, що таке рішення, хоча і рідко, але вживалося на території Угорщини і раніше, а розповсюдилося по цілій країні лише в кінці XV століття – певно в меншій мірі на базі вітчизняних, а вірогідніше, під дією нової хвилі, яка надійшла південно-німецьких країв.
- ⁶⁵ Рішення, вжите в Братиславі, разом з декількома центральноєвропейськими прикладами: *Sigismundus rex et imperator* 2006, 242: Нотатки 14-15, мал. 3, 5 (Сілард Пап); стосовно Брашова: ММ 1987, I: 555 (Геза Антал Енци), II: 1106, мал. 1106; Стосовно Костоланої Гаї там саме, I: 520 (Ерне Мароші), II: мал. 949
- ⁶⁶ HENSZLMANN 1864. 155.; DESCHMANN 1990. 24. Цікава збіжність, що при реконструкції, яка планувалася на 1880 роки, у зв'язку з відбудовою вівтарної огорожі Штейндль теж рахувався з тим, що тесані камені прийдемо виготовляти в Кошице, бо із-за цього не варт обладнати в Селеші нову майстерню. Центр ім. Форстера, науковий архів, документи Національного комітету охорони пам'яток старовини і культури, 1880/53
- ⁶⁷ Стосовно церкви з попередньої літератури: *Готика*, 2003, 639-641. (Бібіана Помфіова); малюнок сідлії там саме; мал. 172; *Sigismundus rex et imperator*. 2006, 566-567. (Шандор Тот).
- ⁶⁸ Стосовно *fabrica ecclesiae*, як фінансового фонду на утримання церковної будови та куратора фонду див.: LDMA IV: 214 (Гартмут Цан); у відношенні Угорщини див., KUBINYI, 1999, 282-285.
- ⁶⁹ Нервюри склепіння з однопазовим профілем використовувалися протягом цілого XIV-XV століть.
- ⁷⁰ Зараз лише по південно-західному контрфорсі нефу видно, що він споруджувався разом з матеріалом стін, які його оточують, він і знаходиться в осі з пілястрою на внутрішньому боці стіни, звідси ж і здійснювалося середньовічне склепіння. Розміщення жодного з решти контрфорсів не співпадає з конструкціями. Центр ім. Форстера, Архів проєктів, Інв. № К 5986. Звичайно, не слід виключати й того, що в періоді спорудження церкви застосовувався порядок будівництва, при якому спочатку збільшили неф та спорудили разом з вежею, потім до неї прибудували теперішню апсиду.
- ⁷¹ Дані про чини та смерть Перені: ENGEL, 1996. II: 190
- Фотознімки виготовив Аттіла Мудрак (2, 7, 9-12, 14, 17, 19-20) та Янош Крчо (22). Джерело архівних матеріалів: Центр імені Форстера, Науково-технічний архів, архівний №: К 5990 (1), К 5986 (3), К 5988 (4), К 5987 (5), К 5989 (6), К 6000 (8), 13194а (15), К 5992 (16); Центр імені Форстера, архів рукописів 13154b (13); Архів рукописів МТАК, RAL, К 1219/56 (18), Архів рукописів МТАК, RAL, К 1219/56 (21).